

MUSARRÂH HADİSİ ÖZELİNDE ŞEVKÂNÎ'NİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

© Faruk Emrah ORUÇ^a

Öz

Hız Peygamber'den (sallâllâhu aleyhi ve sellem) rivayet edilen bir hadiste, deve ya da koyunların olduğundan daha fazla sütlü gösterilerek satışa arz edilmesi yasaklanmıştır; böyle bir hayvanı satın alan kişinin muhayyer olduğunu hükme bağlamıştır. Söz konusu hadis “musarrâh hadisi” adıyla anılır. Musarrâh kelimesi, müşterinin rağbetini artırmak için bir süre sütü sağılmayan ve bu şekilde sütlü gösterilen hayvan anlamındadır. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihler bu hadisle amel ederek müşterinin “tedlis muhayyerliği”ne sahip olduğunu kabul etmektedirler. Tedlis, alışverişte satılık malın kusurunun müşteriden gizlenmesi demektir. Hanefî fakihlerin çoğu ise musarrâh hadisiyle amel etmemekte ve bunun gerekçesi olarak naklî ve aklî birçok izah yapmaktadırlar. Bazılarına göre mensuh olduğu için, bazılarına göre de âmir bir hadis olmadığı, anlaşmazlığa düşenlere tavsiye anlamı içerdiği için musarrâh hadisi delil alınmamıştır. Hanefîler'e göre musarrâh bir hayvan satın alındığında muhayyerlikten bahsedebilmek için satıcının müşteriyi aldatarak hayvanı yüksek fiyattan satması gerekmektedir. Bu çalışmada musarrâh hadisi ile ilgili meseleler, günümüzden yaklaşık iki asır önce yaşamış Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin (v. 1250/1834) dört mezhep fakihlerinden yaptığı nakiller ve kendi görüşleri üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Mezhep taklidini reddederek ichtihadın sürekliliğini savunan ve kendisini mutlak müctehid addeden Şevkânî, *Neylü'l-evtâr* isimli eserinde musarrâh hadisi ile ilgili mezhep görüşlerini, ihtilafları detaylı bir şekilde incelemiş, kendi tercihlerini belirtmiş, Hanefî fakihlerin musarrâh hadisiyle amel etmeme gerekçelerini eleştirmiştir. Bu çalışmayla Şevkânî'nin nakilleri, görüş ve tenkitleri incelenecek, isabet edip etmediği hususlar belirtilmeye uğraşılacaktır.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, Muamelat, Muhayyerlik, Musarrâh Hadisi, Şevkânî.

* Bu çalışma, “Şevkânî'nin Muâmelâtla İlgili Görüş ve Tenkitleri (Neylü'l-evtâr Örneği)” (2019) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, ebuhasen@gmail.com

ASSESSMENT OF SHAWKANI'S IDEAS ABOUT MUSARRAH HADITH

Muhammad Ibn Ali al-Shawkani lived in Yemen between the years of 1173 (1760 AH) and 1250 (1834 AH). Through his childhood he received education from both leading scholars and his father in the form of Zaidi method, which was dominant in his homeland. He had received commendation from his peers even before he finished his education. While continuing his own education, he had already become a teacher. In his twenties he started giving fatwa to the questions addressed to him, resulting him being a famous mufti. Alongside giving fatwa and teaching others he has authored a great number of books. Before he was thirty years old, he had left Zaidi school and claimed himself as a Mutlaq Mujtahid. Dedicating himself solely to scholarship, fatwa and authoring he became Head Qadi of Yemen. He stayed in this title until his death and played important roles in the affairs of state. Shawkani refused taqlid and supported the idea of continuous ijihad. In almost every piece of work he has done, he accused members of schools of putting their school's masters in front of Allah and his Prophet.

Aim of this study is analyzing Shawkani's ideas in the light of musarraah hadith and the conclusions driven from them, which is an important part of muamalat. The main focus of this study is musarraah hadith. The word of musarraah comes from cattle which isn't milked for a time in order to make them look like full of milk and therefore appealing to the customers. In hadith it is told the one who bought such a cow is allowed to back out from the trade deal because he's deceived. Even though they dispute about the details of the hadith, all three schools, except Hanafi agree to act according to this hadith and they call these kind of permissions "right of rescind".

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

"Dört mezhepten biriyle amel etmek zorunlu mudur?" sorusu yaklaşık iki asırdır İslam dünyasında birçok tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Bu soruya cevap verenleri temelde iki gruba ayırmak mümkündür: Bir tarafta dört mezhebi esas kabul ederek ondan başkasıyla amel etmeyen ve etmeye de karşı çıkanlar, diğer tarafta ise ictihadın sürekliliğini savunan ve mezhep mensuplarını, hocalarından devraldıkları fikhî bilgiyi Kitap ve Sünnet'in önüne geçirmekle suçlayanlar.

Bu çalışmada görüşlerini inceleyeceğimiz Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, ikinci grupta yer almaktadır. O, geçmiş fikhî birikimi nassa dayanmayan akıl yürütme faaliyeti olarak niteleyen, mezheplerin tamamının

reddedilmesi gerektiğini benimseyen bir âlimdir. Musarrâh hadisi ve Şevkânî'nin görüşlerini incelemeye geçmeden önce hayatından¹ ve ictihad düşüncesinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1173/1760 yılında doğan Şevkânî, ilim tahsiline çok küçük yaşlarda başlamış ve yoğun bir tedrisattan geçmiştir.² Daha öğrenime devam ederken hocalık yapmaya da başlamış ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.³ Yaşadığı bölgede yaygın olan Zeydî mezhebini otuzlu yaşlarından evvel terk etmiş ve mutlak müctehid olduğunu iddia etmiştir.⁴ Kitap telifine de oldukça fazla önem veren Şevkânî, birçoğu risâle şeklinde olan ikiyüzden fazla eser yazmıştır.⁵ Otuz altı yaşındayken Yemen'in başkadısı olmuş ve 1250/1834 yılında vefat edinceye kadar bu görevde kalmıştır.⁶

Şevkânî ictihad ve taklid meseleleri üzerinde oldukça fazla durmuş, bu konuyu eserlerinin neredeyse tamamında işleyecek kadar çok dillendirmiştir. Bazı eserlerini ise sırf bu fikrin alt yapısını oluşturmak için kaleme almıştır.⁷ Hem kendi zamanında, hem de kendisinden sonra onu takdir eden bu fikri sebebiyle takdir etmiş, tenkit eden de yine bu fikrinden dolayı tenkit etmiştir.

İslâm coğrafyasındaki Müslümanların taklidi terk ile Kitap ve Sünnet'e ittiba üzerine birleşmediklerini, hepsinin taklidde hemfikir olduğunu söyleyen Şevkânî'ye göre bu vaziyet mezheplerin zuhurundan beri böyle olmuştur. Ona göre ictihad farz-ı kifâyedir ve şartlarını taşıyan kişilerin ictihadda bulunması zorunludur. Müctehid bir konuda delil bulamazsa bu durumda re'ye başvurabilir ve bu onunla sınırlı bir ruhsattır. Şevkânî re'yi, delile dayanmayan akıl yürütme faaliyeti olarak tanımlar ve ona göre müctehidden başkası hiçbir şekilde re'y ile amel edemez. Delil olmayan yerde

¹ Şevkânî hicrî yedinci asırdan itibaren kendi zamanına kadar gelmiş geçmiş müctehidlerini tanıtmak amacıyla kaleme aldığı *el-Bedrü't-tâli'* isimli eserde kendi biyografisine yer vermiştir. Dolayısıyla Şevkânî'nin hayatı ile ilgili temel kaynak bu eserdir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 2/215-225.

² Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, 2/215-218. Şevkânî'nin hocaları ile ilgili detaylı bilgi için bk. Adil Yavuz, *Muhammed b. Ali Şevkânî: Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Hadisçiliği* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), 92-98.

³ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, 2/219. Şevkânî'nin öğrencileri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yavuz, *Şevkânî*, 124-130.

⁴ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, 2/219.

⁵ Şevkânî eserlerine dair kendisi bir liste vermiş, arkasından aklına gelenlerin bunlar olduğunu, daha başka eserlerin de bulunduğunu belirtmiştir. Bk. Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, 2/224. Eserlerinin tam listesi için bk. Yavuz, *Şevkânî*, 132-201.

⁶ Yavuz, *Şevkânî*, 89.

⁷ Şevkânî'nin *el-Bedrü't-tâli'* ile *İrşâdü'l-fuhûl* adlı eserleri buna örnektir.

müctehidin re'yi ile başkasının amel etmesine cevaz vermek, müctehidi Şâri' yapmak demektir. Hâlbuki Allah, Peygamberi'nden sonra kimseye bu yetkiyi vermemiştir. İctihad yerine taklide razı olmaksızın bid'atlerin en büyüğüdür ve Kitap ile Sünnet'i anlama kapısını kapatmaktır.⁸

Halkın, devlet adamlarının ve hakimlerin içinde bulunduğu durum, Şevkânî'nin mezheplere ve taklide karşı bir tutum sergilemesine etki etmiş olmalıdır. Çünkü onun ifadesine göre devrin insanları, ilim ve ibadetten uzak bir hayat sürmektedirler. Kelime-i şehâdetten başka farz yerine getirilmemektedir. Yöneticiler dini hassasiyetlere riayet etmemekte, devlet işlerinin yürütülmesinde dini bir gaye güdülmemekte ve Firavun kadar küfre batmış bir vatandaş dahi cüzi bir rüşvetle suçunu örtbas edebilmektedir. Güzel ve şatafatlı giyinen, yapmacık davranışlarla kendini hoca gibi gösteren, kapı kapı dolaşarak mal toplayan ve bu malı da rüşvet olarak ilgili mercilere vererek Peygamberlikten sonra en üstün olan bu makamı satın alan devrin hakimleri ise yöneticilerden daha kötü durumdadır.⁹ Ancak yine de Şevkânî'nin, içinde yaşadığı dönemin kokuşmuş yapısına bakarak bunun gelenekten kaynaklandığını ileri sürmesinin doğru bir tarafı yoktur.

Şevkânî'nin bu düşüncesi onun mezheplere karşı olduğunu göstermektedir. Aslında mezhepler yerine Hanefî Mezhebi demek daha doğru olur. Çünkü Şevkânî'nin eserlerinde diğer üç mezhepten ziyade Hanefî fakihlerin eleştirildiği görülür. Bu çalışmada Şevkânî'nin görüşlerinin incelenmesi için musarrâh hadisinin seçilmesi de bundandır. Zira diğer üç mezhep fakihlerinden farklı olarak Hanefîler musarrâh hadisi ile amel etmemekte ve Şevkânî'nin sert tenkitlerine maruz kalmaktadırlar.

Çalışmada Şevkânî'nin görüşlerinin tespiti için başvuru temel kaynak *Neylül-evtâr min esrâri Münteka'l-ahbâr* isimli eseridir. Bu eser, Mecdüddin İbn Teymiyye'ye (v. 652/1254) ait olan *el-Müntekâ min ahbâri'l-Mustafâ* isimli ahkâm hadis mecmuasının şerhidir.¹⁰

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*, thk. Ebû Hafis Sâmî b. el-Arabî (Riyad: Dâru'l-Fazîle, 2000), 2/1035, 1093.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *ed-Devâ'ül-'âcil fi def'i'l-'adüvvi's-sâil (Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-münîriyye içinde)* (Kahire: İdâretü't-Tıbâ'ati'l-Münîriyye, 1925), 8.

¹⁰ Şevkânî'nin eserlerinin büyük bir bölümünü neşrederek Hint alt kıtasında meşhur olmasında önemli gayretleri bulunan ve onun sıkı bir takipçisi olan Sıddîk Hasan Han (v. 1370/1890), Şevkânî'nin en çok bu eserden hoşnut olduğunu söylemektedir. Bk. Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî, *Ebcedü'l-'ulûm el-vesyü'l-merkûm fi beyâni ahvâli'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1978), 3/202.

1. Musarrâh Hadisi

Musarrâh hadisi Ebû Hüreyre'den (radiyallâhu anh) rivayet edilen Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu sözüdür: “*Deve ve davarların sütlerini memelerinde biriktirmeyin. Kim böyle bir hayvanı satın alırsa onu sağdıktan sonra iki görüş arasında muhayyerdir. Rızılı olursa alıkoyar; olmazsa hayvanı bir sâ' hurma ile birlikte geri verir.*”¹¹

Bu hadise “musarrâh hadisi” denilmesinin nedeni hadis metninde geçen *لَا تُصَرِّوْا* fiilidir. Bu fiilden ism-i mef'ûl kalıbında türetilen “musarrâh” kelimesi, müşterinin rağbetini artırmak için bir süre sütü sağılmayan veya sütün birikmesi için memeleri bağlanan ve böylelikle sütlü gösterilen hayvan anlamındadır.¹²

Hadiste bahsedilen şekilde yapılan akidde satıcı müşeriyi aldatmaktadır ve aşağıda detaylıca inceleneceği üzere Mâlikîler'in meşhur kavli ile Şâfiî ve Hanbelî fakihlerine göre aldanan müşteri “tedlis muhayyerliği”ne sahip olur.¹³ Sözlük anlamı aldatma olan tedlis, alışverişte satılık malın aybının müşteriden gizlenmesi demektir.¹⁴ Şevkânî'nin de ifade ettiği üzere malın aybının müşteriye açıklanması zorunlu, gizlenmesi haramdır.¹⁵ Çünkü Ebû Hüreyre'den (radiyallâhu anh) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir zahire yığınınına rastladı. Elini içine daldırdı ve parmakları ıslandı. Bunun üzerine “*Zahire sahibi! Bu*

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1311), “Buyû”, 64, 65; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991), “Buyû”, 11, 24, 25, 28.

¹² Bk. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), 6/2400; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 14/458; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Ali Hilâlî (Kuveyt: Matba'atü Hukûmeti'l-Kuveyt, 1987), 38/420.

¹³ Bk. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1997), 6/223; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Abduh Ali Köşk (Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ, 2012), 3/123.

¹⁴ Bk. Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fikhiyye* (İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1311), 111; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 16/84.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ahbâr*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006), 10/216. Ayrıca bk. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: Dâru Taybe, 2005), 5/535.

ne?” diye sordu. Adam “Yâ Rasûlallah! Yağmurda kaldı.” deyince Hz. Peygamber “O (ıslak) kısmı insanlar görsün diye yığının üzerine koysaydın ya! Aldatan benden değildir.” buyurdu.¹⁶

Hanefî fukahâsı ise musarrâh hadisi ile amel etmedikleri için tedlis muhayyerliğini kabul etmezler. Onlara göre hadiste anlatılan şekilde akid yapılır da satıcı müşteriyi aldatarak malı yüksek fiyattan satarsa müşteri muhayyer olur. Hanefîler bu muhayyerliğe “gabn ve tağrîr muhayyerliği”¹⁷ adını verirler ve aldatmanın sözlü ya da hadisteki gibi fiilî olması arasında fark görmezler.¹⁸ “Gabn” ve “tağrîr” kelimelerinin hem sözlük hem de terim anlamı aldatmadır.¹⁹ Aynı kökten türeyen “garar” kelimesi de akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşınması anlamına gelir.²⁰ Hanefîler’in tedlis muhayyerliğini kabul etmemelerine karşın diğer mezhep fakihleri

¹⁶ Müslim, “Îmân”, 164. Hadiste geçen “Benden değildir.” cümlesi, “Benim ilmime, amelime ve güzel yoluma uyanlardan değildir.” anlamındadır. Ayrıca Süfyan b. Uyeyne, bu ifadeyi tefsir etmeyi sevmez ve yasaklamada mübâlağa içermesi için olduğu gibi aktarılmasını isterdi. Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, thk. Halîl Me’mûn Şihâ (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, 1998), 2/291.

¹⁷ Şevkânî’nin *Neylû’l-evtâr*’ında bu konuyla ilgili hükümler, “Aldanmamayı Şart Koşmak” başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında, aklında zayıflık olduğu hâlde alışveriş yapan ve aldanan bir sahâbiye Hz. Peygamber’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) “*Kiminle alışveriş yaparsan ‘Aldatmaca yok.’ de.*” sözü aktarılmıştır. (Buhârî, “Buyû”, 48; Müslim, “Buyû”, 48.) Şevkânî’ye göre hadisteki hüküm aklında zayıflık bulunanlara hastır. Çünkü fakihlerin çoğu muhayyerliğin sebebi olarak söz konusu sahâbînin aklındaki zayıflığa dikkat çekmiştir. (Bk. Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 10/134.) Ancak Şevkânî’nin başka bir eserinde malı ve kıymetini bilmeyen kişinin de hadisteki hükme dâhil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. (Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San’ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *es-Seylû’l-cerrârü’l-mütedeffik ‘alâ hadâ’iki’l-Ezhâr*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk (Beirut: Dâru İbn Kesîr, 2012), 2/638.) Ayrıca bu hadis, meşrûluğunda icmâ bulunan şart muhayyerliğinin (yani tarafların, yapmış oldukları akdi belli bir müddet içerisinde geçerli kılıp kılmama hususunda muhayyer olmayı şart koşmalarının) delili olmasına rağmen, *Neylû’l-evtâr*’da bu hususa hiç temas edilmemiştir. (Bk. Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nîsâbûrî İbnü’l-Münzir, *el-İşrâf ‘alâ mezâhibi’l-ulemâ*, thk. Ebû Hammâd Hanîf (Acman: Mektebetü’l-Furkân, 1999), 6/78; Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, 3/101; Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu’l-Hidâye* (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), 8/48.)

¹⁸ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1995), 5/160.

¹⁹ Sözlük anlamları için bk. Zebîdî, *Tâcü’l-ârûs*, 13/216, 35/469. Ayrıca gabn, muhayyerlik hakkının sabit olması açısından ikiye ayrılır: Müşteri veya satıcının, bilirkişilerin takdirleri dışındaki bir fiyatla akid yapması ve aldanması durumunda “gabn-ı fâhiş”; bu sınıra ulaşmayan aldanmaya ise “gabn-ı yesîr” denilir. Bk. Nesevî, *Tilbetü’t-talebe*, 45; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980), 6/11.

²⁰ Nesevî, *Tilbetü’t-talebe*, 145. Garar hakkında detaylı bilgi için bk. Necmeddin Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013).

gabn muhayyerliğini kabul ederler.

Şevkânî'ye göre musarrâh hadisi aldatmanın yasaklanmasına, mebûin vasfında tedlis edildiğinde müşterinin ayıp muhayyerliğine sahip olacağına ve bu sürenin üç gün olduğuna, bu aybın akdi ifsad etmeyeceğine, nihayet hayvanı sütlü göstermenin haram olduğuna esas teşkil eder.²¹

Şevkânî, meselenin teferruatında ihtilaf bulunsa da fakihlerin çoğunun musarrâh hadisiyle amel ettiğini, İbn Mes'ûd ve Ebû Hüreyre'nin hadisteki gibi fetvâ verdiklerini, sahâbeden buna muhalif bir kimsenin bulunmadığını, tâbîinden de sayılamayacak kadar çok kişinin bu hadisle hükmettiğini söylemiştir. Ayrıca fakihler sağılan süt miktarının az veya çok olması ile verilecek hurmanın o beldenin gıda maddesi olup olmaması arasında fark görmemişlerdir.²² Şevkânî'nin Hanefîler'den yaptığı nakle göre ise sütlü göstererek aldatma nedeniyle mal iade edilmez, bir sâ' hurma vermek de gerekmez. Ancak Hanefîler'den İmam Züfer (v. 158/775) cumhurla aynı görüşte olmakla beraber ona göre malı iade eden kişi bir sâ' hurma verebileceği gibi yarım sâ' buğday da verebilir. İmam Ebû Yûsuf'tan (v. 182/798) gelen bir rivayet ve İbn Ebû Leylâ'nın (v. 148/765) görüşü de cumhurla aynıdır. Fakat onlara göre bir sâ' hurmanın aynını vermek şart olmayıp kıymeti de verilebilir.²³

Meselenin aslını mezheplere göre yukarıdaki gibi özetleyen²⁴ Şevkânî, fukahânın musarrâh hadisinden istinbat ettikleri furû hükümleri kendi fikrini de ekleyerek belirtmiştir. Musarrâh hadisiyle amel hususunda cumhurun görüşüne en önemli itirazlar Hanefî ulemâsından geldiği için bu itirazları ve karşı cevaplarını İbn Hacer'den (v. 852/1449) naklen bazı ilavelerle aktarmıştır.²⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla fakihlerin görüşlerini aktarmada Şevkânî'nin bazı eksikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla aşağıda önce fakihlerden yaptığı nakillere, sonra Hanefî mezhebine yönelttiği

²¹ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/222. Şevkânî bunları İbn Abdülber'den aktarmıştır. Bk. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukahâ'il-emsâr ve 'ulemâ'il-aktâr fî mâ tezammenehü'l-Muvatta' min me'âni'r-re'yi ve'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 6/533.

²² İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, 6/537; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/216; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/121.

²³ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 6/366. Tahâvî, İmam Ebû Yûsuf'tan aktarılan yukarıdaki görüşün, onun meşhur kavli olmadığını söylemektedir. Bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 3/280.

²⁴ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/222.

²⁵ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 5/622, vd.

tenkitlere yer verilecektir. Şevkânî'nin *Neylü'l-evtâr*'daki üslubu, fakihlerin konu ile ilgili görüşlerini vermek, kendisi farklı bir kanaate sahipse onu belirtmek şeklindedir. Kendi görüşünü ayrıca belirtmediği yerlerde onun da aynı görüşü paylaştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla aşağıda "Şevkânî'nin Mezhep Görüşlerine Dair Nakilleri" başlığında aksi belirtilmedikçe Şevkânî'nin de aynı görüşte olduğu akılda tutulmalıdır.

2. Şevkânî'nin Mezhep Görüşlerine Dair Nakilleri

1) Musarrâh hadisinde sadece deve ve davarın zikredilmesi, o zamanda sürülerin geneli bunlardan oluştuğu içindir. Açıkça söylenmese bile inekte de hüküm aynıdır.²⁶

2) Musarrâh hadisinde ifade edilen şekilde akid yapılması ve müşterinin hayvanı iade etmesi durumunda açıkça belirtildiği için bir sâ' hurma verilmesi gerekir. Vasfını kaybetmeden duruyor olsa bile sağılmış olan sütün verilmesi câiz değildir. Çünkü aradan geçen vakitte süt tazeliğini yitirecek ve satın alma anında mevcut olan süt ile daha sonra meydana gelecek olan süt birbiriyle karışacaktır.²⁷

Ancak İmam Mâlik'ten (v. 179/795) bir rivayete ve bazı Şâfiîler'e göre fitır sadakasına kıyasla beldedeki gıda maddesinin verilmesi şarttır. Şâfiîler'den Begavî'ye (v. 516/1122) göre tarafların hurmadan başka bir gıda maddesi üzerine anlaşmalarının mümkündür ve bunda Şâfiîler arasında bir ihtilaf yoktur. Yine Şâfiîler'den Mâverdî'ye (v. 450/1058) göre hurma vermektен âciz kalındığında beldedeki kıymetin ya da hurmanın var olduğu en yakın beldedeki kıymetin verilmesi gerekir. Hanbelîler de kıymet verilecekse Şâfiîler'in ikinci görüşünü tercih etmiştir. Hâdevîler ise elde duruyorsa sütün geri verilmesini; telef olmuşsa mislinin, misli bulunmuyorsa kıymetinin verilmesini benimsemiştir.²⁸

Şevkânî'nin naklettiği görüşlerde eksiklik olduğu kanaatindeyiz. Zira İmam Mâlik'e dayandırdığı görüş, onun ifadelerinden zayıf bir görüş gibi anlaşılmaktadır. Fakat İmam Mâlik'in meşhur kavli, beldede yaygın olarak

²⁶ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/222. Zâhirîler hadisteki hükmün deve ve davara has olduğunu vurgulamıştır. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/221.

²⁷ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/227.

²⁸ Hâdevîler'in görüşü için bk. el-Mehdî-Lidîmillâh Ahmed b. Yahyâ el-Murtazâ İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâru'l-câmi' li-mezâhibi 'ulemâ'i'l-emsâr fi'l-i'tikâdâti'd-dîniyye ve'l-letâ'ifi'l-kelebiyye ve'l-kavâ'id-i'l-usûliyye ve's-sîreti'n-nebeviyye ve'l-ahkâmi'l-fikhiyye ve'l-mesâ'ili'l-faraziyye ve'l-muharremâti'l-kalbiyye* (San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1988), 3/353.

kullanılan gıda maddesidir.²⁹

Şâfiîler'in görüşü ile ilgili ise şunlar söylenebilir: Mâverdî'ye göre bu konuda üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüş mutlaka hurma verilmesidir. Bu durumda hurmadan başka bir şey vermek câiz değildir. İçinde hurma bulunmayan beldelerde ise iki farklı görüş olarak müşteri kıymet esaslı ödeme yapmak zorundadır: Ya Medine'deki hurmanın kıymetine ya da bulunduğu yere en yakın olan ve içinde hurma bulunan beldedeki kıymete itibar edecektir. Dikkat edilirse bu, hurmadan başka bir şeyin verilemeyeceği hükmünün uzantısıdır. Mâverdî'nin aktardığı ikinci görüş herhangi bir gıda maddesinden bir sâ' verilmesidir. Üçüncü görüş ise beldede yaygın olarak kullanılan gıda maddesinden bir sâ' vermektir.³⁰

Öte yandan Şevkânî'nin naklinin aksine Begavî, hurmadan başka bir şeyin verilmesi meselesinde Şâfiî fakihlerin ihtilaf ettiğini belirtmiştir. Bir görüşe göre beldede yaygın olarak kullanılan gıda maddesinden bir sâ' verilmelidir. Diğer görüşe göre ise tüm beldelerde hurma vermek esastır. Ancak hurma yerine ondan daha değerli bir gıda maddesinin verilmesi câizdir. Değeri daha aşağı olan bir maddenin verilmesi durumunda da satıcının rızası aranır.³¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şevkânî'nin aktardığına uygun olarak Nevevî (v. 676/1277) yukarıda bahsettiğimiz ihtilafları alıcı ve satıcının razı olmaması durumuna hamletmiştir. Nevevî'ye göre tarafların hurmadan başka bir gıda maddesinin verilmesi üzerine anlaşmaları câizdir ve bu hususta İbn Kecc'in (v. 405/1015) zikrettiği iki vecihten başka ihtilaf yoktur.³²

Hanbelîler'e göre de müşteri hurmadan başka bir şey veremez. Hurmanın olmaması durumunda akdin yapıldığı yerdeki bir sâ' hurmanın kıymeti ne ise, onu vermesi gerekir.³³

3) Müşteri tarafından hayvanın sütlü gösterilmiş olduğu

²⁹ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (Mısır: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), 3/116.

³⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvez, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1994), 5/241.

³¹ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *et-Tehzîb fî fikhî'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997), 3/427.

³² Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/122.

³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/218; Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dimaşkî İbn Müflih, *el-Mübdî' şerhu'l-Mukni'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997), 4/80.

öğrenildiğinde öncesinde hiç süt sağılmamış olsa bile hemen muhayyerlik sabit olur. Tabii ki bu durumda sadece hayvan iade edilir, hurma vermek gerekmez.³⁴

Ancak Şevkânî bu hükmü kabul etmemektedir. Çünkü ona göre hadiste geçen “onu sağdıktan sonra” ifadesinin zahiri, böyle bir hayvanı satın alan kişinin muhayyer olabilmesi için o hayvandan süt sağması gerektiğine delildir. Hayvanın sütlü gösterilmiş olduğu genelde sağılmasıyla anlaşılabilir ki, hadiste muhayyerliğin sağma fiiline bağlanmasının nedeni budur.³⁵

4) İmam Şâfiî (v. 204/820), Hanbelîler ve bir kısım Zeydîler’e göre muhayyerlik üç gündür.³⁶ Kendisi de aynı görüşte olan Şevkânî hadisin bazı rivayetlerinde geçen “üç gün muhayyerdir.”³⁷ cümlesini bu hükmün delili saymıştır. Ona göre muhayyeriliğin süt sağıldıktan hemen sonra olduğunu ifade eden rivayetler bu rivayetle kayıtlıdır. Ancak bu görüşte olan fakihler sürenin ne zaman başladığında ihtilaf etmiştir. Hanbelîler’e göre sütlü göstermenin anlaşıldığı anda, İmam Şâfiî’ye göre akid anında, bazılarının göre ise tarafların birbirinden ayrıldığı anda başlar. Öte yandan bazı Şâfiîler muhayyerliğin fevrî olduğunu belirtmiştir. Onlar hadisin bazı rivayetlerinde geçen “üç gün muhayyerdir.” cümlesinin bulunduğu rivayetleri, üç günden önce hayvanın memesinde süt biriktirildiğinin anlaşılmasına hamlederler.³⁸

Şevkânî her ne kadar bir kısım Şâfiîler dese de Şâfiî mezhebinin en sahih görüşüne göre muhayyerlik fevrîdir. Aldatılma ortaya çıktığı an müşteri hayvanı geri vermelidir.³⁹

Hanbelîler’de de bu hususta iki görüş vardır. İmam Ahmed’e (v. 241/855), göre hayvan üç günden önce geri verilemez, üç gün dolduktan sonra elde tutulamaz. Üç gün dolduğu hâlde hâlâ geri verilmemişse bu süreden sonra da geri verilemez. İkinci görüşe göre ise üç gün dolmadan önce veya sonra, aldatılma ne zaman anlaşılırsa hayvan o an geri verilebilir.⁴⁰ Ayrıca İbn Kudâme (v. 620/1223) hadisle amel etmek evlâ olduğu için muhayyerliği üç günle sınırlamak gerektiğini, ancak kıyâsen üç günden fazla da olabileceğini belirtmektedir.⁴¹

³⁴ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/121; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 4/81.

³⁵ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/222.

³⁶ İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr*, 3/353.

³⁷ Müslim, “Buyû’”, 24, 25.

³⁸ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/225.

³⁹ Begavî, *et-Tehzîb*, 3/428; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/121.

⁴⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 4/82.

⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/221.

5) Sütlü görünmesi için hayvandan birkaç gün süt sağılmadığı müşteri tarafından bilindiği hâlde akid yapılırsa aldanma söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla muhayyerlik de yoktur. Şâfiîler'in iki vechinden birine ve Hanbelîler'e göre hüküm böyledir. Şâfiîler'den aktarılan ikinci vecih, bu durumda da müşterinin muhayyer olacağı yönündedir.⁴²

6) Bir süre sütü sağılmadığı için değil, fiziki yapısı sebebiyle sütlü olduğunu zannedilen bir hayvanın satın alınması durumunda Mâlikîler'den aktarılan iki görüşten birine göre müşteri muhayyerdur. İkinci görüşe göre ise bu durum musarrâh hadisinin kapsamına girmediği için muhayyerlik yoktur.⁴³

Şevkânî'nin Mâlikîler'den yaptığı bu naklin tashih edilmesi gerekmektedir. Zira Mâlikîler'e göre bu şekilde hayvan satın alan kişi üç şart gerçekleşirse muhayyer olur: Birincisi müşterinin, hayvanı sadece sütünden istifade etmek için satın almış olması, ikincisi hayvanın, sütü çok olan bir dönemde satın alınmış olması, üçüncüsü ise satıcının bu bilgiyi müşteriden gizlemesidir. Ayrıca onlara göre bu üç şart gerçekleştiğinde müşteri muhayyerdur. Ancak hayvanı iade etmeyi seçtiğinde hayvanla birlikte bir sâ' gıda maddesi vermesine gerek yoktur. Çünkü bu durumda tedlis değil, ayıp muhayyerliği hükümleri geçerlidir.⁴⁴

7) Muhayyerliğin sebebi aslında sütlü olmayan hayvanın belirli bir süre sütünün sağılmaması suretiyle sütlü gösterilmesidir. Bu hayvanın, satıcının müdahalesi ile değil kendi kendine sütlü gösterilmiş hâle gelmesi durumunda ise fakihlerden farklı görüşler aktarılmıştır. Bazılarına göre müşteri muhayyerdur. Çünkü her ne kadar satıcı aldatmamış olsa da hayvanın bu hâle gelmesi bir kusurdur.⁴⁵ Bazılarına göre ise musarrâh hadisindeki hüküm kıyasa aykırı olarak meşrû olmuştur ve başka bir olay ona kıyas edilemez. Dolayısıyla satıcının dahil olmadığı sürece muhayyerlik yoktur.⁴⁶

Şevkânî yukarıdaki iki görüşü aktardıktan sonra aralarında tercihe gitmemiş ve ikisinin de doğru olabileceğini belirtmiştir. Zira Hz.

⁴² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/217; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/121; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/236.

⁴³ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/236.

⁴⁴ Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevî ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ Muhtasari Sîdî Halîl (Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr'in hâmişinde)* (Mısır: Dâru İhyâ'î'l-Kütübi'l-'Arabîyye, ts.), 3/117.

⁴⁵ Buradaki bazı fakihlerden kasıt Nevevî'nin belirttiğine göre Şâfiîler'deki en sahih görüştür. Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/123.

⁴⁶ Bu ise Şâfiîler'in ikinci görüşü ile Mâlikî ve Hanbelîler'e göredir. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/224; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/123; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/117.

Peygamber'in hadiste geçen fiili yasakladıktan sonra muhayyerlikten söz etmesi, hükmün dışarıdan bir müdahaleye bağlı olduğuna işaret eder. Ayrıca ilgili hadisin kendisiyle anıldığı "*musarrâh (yani memesinde süt biriktirilmiş)*" kelimesi⁴⁷ Arapça gramerine göre ism-i mef'ûldür. İsm-i mef'ûl, fâilin fiilinden etkilenen şeydir. Dolayısıyla ikinci görüş doğru bir yaklaşımdır. Ancak diğer görüşü de doğru bulan Şevkânî, hayvanın kendi kendine sütlü gösterilmiş hâle gelmesinin akiddeki gararı ortadan kaldırmayacağını söylemiştir. Bu nedenle muhayyerlik için dış etkinin şart olmaması da mümkündür.⁴⁸

3. Şevkânî'nin Hanefilere Yönelttiği Tenkitler

Hanefiler'den musarrâh hadisiyle amel etmeme gerekçesi olarak birçok husus aktarılmıştır. Şevkânî bunları *Neylü'l-evtâr*'da detaylı bir şekilde ele almış ve her birinin yanlış olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Aşağıda bu hususlar maddeler hâlinde incelenecektir.

1) Hadisin râvisi Ebû Hüreyre, İbn Mes'ûd ve diğer fakih sahâbîler gibi olmadığından onun celî kıyasa aykırı olan rivayetleriyle amel edilmez.

Hanefiler'in bu gerekçesi Şevkânî'ye göre son derece bâtıldır. Zira Ebû Hüreyre sahâbe içerisinde hıfzı en kuvvetli olanlardan ve Rasûlullah'tan (sallallâhu aleyhi ve sellem) en çok hadis rivayet edenlerden biridir. Üst elbisesini Hz. Peygamber'in önüne yaydığı ve hıfzının kuvvetlenmesi için O'nun duasına mazhar olduğu meşhurdur.⁴⁹ Ebû Hüreyre'den gelen ferd rivayetinin⁵⁰ ilgili olduğu şer'î hüküm inkâr konusu olamaz. Hatta birçok konuda sadece ondan rivayet bulunmasıyla ilgili bizzat kendisi şöyle söylemiştir: "Muhâcir arkadaşlarım pazarlarda alışverişle meşgulken ben Rasûlullah'tan (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayrılmıyordum. Onlar yokken ben şahittim. Onlar unutturken ben ezberliyordum."⁵¹ Ayrıca Ebû Hüreyre'nin diğer fakih sahâbe gibi olmadığı kabul edilse bile bu, yine de onun ferd rivayetlerini terk etmeyi gerektirmez. Çünkü şer'î ahkâmın birçoğu fıkıhla meşhur olmayan sahâbe yoluyla gelmiştir. Bu iddiaya dayanarak Ebû Hüreyre'nin hadisini terk etmek, dinin yarısını terk etmek demek olur. Kaldı ki, bu hadis sadece Ebû Hüreyre'den rivayet edilmemiş; İbn Ömer, Enes b.

⁴⁷ Müslim, "Buyû", 24.

⁴⁸ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/236.

⁴⁹ Buhârî, "İlim", 42; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 159.

⁵⁰ Hadis usulünde ferd terimi, senedinin herhangi bir yerinde râvi sayısı teke düşen veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadisi ifade eder. Bk. Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, thk. Nûreddin 'Itr (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2012), 88.

⁵¹ Buhârî, "İlim", 42; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 159.

Mâlik, Amr b. Avf ile ismi belirtilmeyen bir sahâbîden de gelmiştir.⁵² İbn Mes'ûd'dan da mevkuf bir rivayet aktarılmıştır.⁵³ Ancak onun da celî kıyasa aykırı olan bu rivayeti, aslında Ebû Hüreyre'nin hadisinin sabit olduğunu gösterir. Şevkânî'ye göre İbn Abdülber'in (v. 463/1071) şu sözleri çok güzeldir: "Bu hadisin sahih ve sabit olduğunda icmâ vardır. Bununla istidlal etmeyenler, hakikati olmayan bazı şeylere tutunmuştur."⁵⁴

Şevkânî'nin Hanefîler'den aktardığı, fakih olmayan sahâbîden gelen rivayetin, kıyasa aykırı olduğunda reddedilmesi gerektiği görüşü herkesçe müselleme değildir. İsbâ b. Ebân (v. 221/836), Debûsî (v. 430/1039) ve geç dönem fakihlerin ekserisine göre hüküm böyleyken, Kerhî (v. 340/952) ve fukahânın çoğuna göre ise adâlet ve zabt sıfatına sahip olan râvinin, Kitap ve Sünnet'e muhalif olmayan rivayeti makbuldür.⁵⁵ Hatta Abdülazîz el-Buhârî (v. 730/1330) bunun imamlardan aktarılmadığını, sonradan çıkarıldığını belirtmiştir.⁵⁶ Burada Şevkânî, Ebû Hüreyre hakkında Hanefîler'in tamamı tarafından iddia edilmeyen bir şeyi söylediği gibi, onun hıfzının kuvvetli olması gibi herkesin kabul ettiği bir argüman ileri sürerek tartışma konusunu farklı bir noktaya çekmektedir. "Ebû Hüreyre'nin hadisini kabul etmemek, dinin yarısını atmaktır." cümlesi ise sloganik bir ifadeden öteye geçmez. Kaldı ki, Ebû Hüreyre Hanefîler'in çoğuna göre fakihtir. Eğer râvinin fakih olmaması gerekçesiyle rivayet ettiği hadis reddedilse idi, namazda gülmenin abdesti bozmayacağı veya unutarak yiyip içen bir kişinin orucunun

⁵² İlgili rivayetler için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî İmam Ahmed, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 31/117; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Buyû", 48; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Ticârât", 42.

⁵³ Söz konusu mevkuf rivayet, Ebû Osman en-Nehdî'den gelen Abdullah b. Mes'ûd'un (radiyallâhu anh) şu sözüdür: "Kim sütü memesinde biriktirilmiş bir hayvan satın alır ve onu geri verirse onunla birlikte bir sâ' hurma da versin." Bk. Buhârî, "Buyû", 64.

⁵⁴ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/228. İbn Abdülber'den nakil için bk. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî (Mağrib: Matba'atü Fedâle, 1992), 18/208.

⁵⁵ Adâlet, bir hadis terimi olarak rivayetlerinin kabul edilebilmesi için râvide aranan Müslüman ve âkil bâliğ olma gibi şartlar yanında, onu küçük düşüren bütün davranışlardan uzak durmasını sağlayan mânevî ve ahlâkî özelliklere sahip olmasıdır. Zabıt ise râvinin hocasından öğrendiği hadisi, başkasına rivayet edinceye kadar ezberinde saklaması anlamına gelir. Bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 105, 106. Hanefî usûlüne göre haber-i vâhidle amel kriterlerinden biri olan râvi ile ilgili şartlar hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Usûl*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1973), 1/338 vd.

⁵⁶ Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Usûli'l-Pezdevî* (Dersâdet: Şirket-i Sahâfiye-i Osmaniye Matbaası, 1308), 2/383.

bozulacağı söylenirdi. Nitekim İmâm-ı Âzam (v. 150/767) kendisi “Rivayet olmasaydı kıyasla hükmederdim.” demiştir.⁵⁷ Öte yandan Hanefîler’in tamamının bu hadisle amel etmediği de söylenemez. Zira aşağıda inceleneceği üzere hadisin mensuh olduğunun söylendiği doğrudur. Ancak Serahsî (v. 483/1090) musarrâh hadisinin şart muhayyerliğinin delili olduğunu belirtmiştir. Ona göre hadiste “üç gün” ifadesinin bulunması da bunu gösterir. Hadiste hayvanın sütlü gösterilmesinden bahsedilmesi ise müşterinin muhayyerlik şartı ileri sürmesinin sebebi olarak zikredilmiştir.⁵⁸ Yani ona göre hayvan almak isteyen kişilere, aldanmamaları için muhayyerlik şartı koşmaları tavsiye edilmiştir. Hayvanın sütünün azlığı ayıp olmadığı için şart koşulmadığında muhayyerlik yoktur. Dolayısıyla hadis genel geçer bir hüküm ihtiva etmemekte, taraflara yol göstermektedir.

Öte yandan fukahânın çoğu Ebû Hüreyre’den (radiyallâhu anh) gelen “*Rehne nafakası karşılığında binilir. Sütlü hayvan rehin olduğunda sütünden içilir.*”⁵⁹ hadisi ile amel etmemiştir. İbn Hacer’in belirttiğine göre bu hadis iki açıdan kıyasa aykırıdır: Birincisi kişinin mülkünde izni olmadan başkasının tasarrufuna cevaz vermesi, ikincisi kullanma bedeli olarak nafakanın tayin edilmesi, kıymetten bahsedilmemesidir.⁶⁰ İbn Abdülber’e göre de cumhur, üzerine icmâ edilen asıllar sebebiyle bu hadisle amel etmemiştir.⁶¹ Şevkânî İbn Hacer’in yukarıdaki sözlerini aktarmış, ancak herhangi bir itirazda bulunmamıştır.⁶² Esasen Hanefîler’in ileri sürdüğü gerekçelerle İbn Hacer ve İbn Abdülber’in sözleri arasında fark olmamasına rağmen Şevkânî tarafından gereksiz bir ithama tabi tutulmuştur.

2) Mensuh olduğu için musarrâh hadisi ile amel edilemez.⁶³ Bu görüşte olan Hanefîler’den nâsih hadis hakkında farklı rivayetler aktarılmıştır.

Bunlardan ilki İbn Ömer’den (radiyallâhu anh) rivayet edilen

⁵⁷ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1989), 13/40; Abdülazîz el-Buhârî, *Kesfü’l-esrâr*, 2/383; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Halebî İbn Emiru Hâc, *et-Takrîr ve’t-tahbîr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), 2/323. Namazda gülmek ve oruçluken unutarak yeme, içme hakkındaki haberler için bk. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyerî Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef fi’l-hadîs*, thk. Habîbürrahmân el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1983), 2/376. Buhârî, “Savm”, 26; Müslim, “Siyâm”, 171.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/38.

⁵⁹ Buhârî, “Rehn”, 4.

⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, 6/331.

⁶¹ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 14/215.

⁶² Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, 10/284.

⁶³ Şevkânî’ye göre ihtimalle nesih sabit olmaz. Olsaydı şayet herkes dilediğini söylerdi. Bk. Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, 10/232.

“Rasulullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) veresiyenin veresiye karşılığında satımını yasakladı.”⁶⁴ hadisidir. Bu hadisin musarrâh hadisini neshetmesinin nedeni şudur: Musarrâh hadisinde müşterinin hayvanı iade etmeyi seçmesi durumunda bir sâ' hurma vermesi hükme bağlanmıştır. Bu, alışveriş anından iade anına kadar müşterinin sağdığı sütlere sahip olmadığını gösterir. Aslında geri verilmesi gereken süt olduğuna göre bu sütler müşterinin zimmetinde deyndir.⁶⁵ Müşteriye bir sâ' hurma vermesini emretmek deyn karşılığında deyni satmasını emretmek demektir.

Şevkânî bu hadisin delil olamayacağını, İmam Şâfiî'den naklen muhaddislerin ittifakıyla senesinde bulunan Mûsâ b. Ubeyde nedeniyle hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Ancak Şevkânî, İmam Ahmed'den naklen hakkında sahih bir hadis bulunmasa da bu hükmün icmâ ile sabit olduğunu da eklemiştir.⁶⁶ Ayrıca Şevkânî'ye göre musarrâh hadisi deyn karşılığında deynin satımı kapsamında değerlendirilemez. Çünkü müşteri mevcut olan hayvanla birlikte süt vermektedir. Sütün mevcut olup olmamasının bir önemi yoktur.⁶⁷

Şevkânî'nin yukarıdaki İbn Ömer'in hadisini zayıf olarak niteledikten sonra icmâi nakletmesi ve bir değerlendirmede bulunmaması şaşırtıcıdır. Zira Şevkânî icmân gerçekleşmediği, daha doğrusu bunun bilinmeyeceği görüşüne sahiptir. Ona göre bir asırda yaşayan tüm müctehidlerin kim olduğunun bilinmesi imkânsızken onların bir konudaki ittifaklarına vâkif olunamaz. Bilinse, hatta tüm müctehidler ortak bir bildiri yayınlasa bile içlerinden bir kısmının takiyye veya korkudan gerçek fikrini saklaması muhtemeldir. Bu ise icmân oluşmasına engel teşkil eder. Şevkânî, icmân inkârını küfür sayan ulemâyı açık bir yanılığında olmakla eleştirmektedir.⁶⁸

Hadisin sadece senedine bakarak onu zayıf saymak, Şevkânî'nin olaya bir fakih olarak değil, muhaddis gibi baktığını göstermektedir. Çünkü fukahânın bir hadisi kabul ederek onun üzerine furû ahkâm inşa etmeleri,

⁶⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 4/40; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2/65; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 5/474.

⁶⁵ Deyn, Mecelle 258. maddeye göre zimmette sabit olan şeydir. Muşahhas ve mevcut olsa da birden fazla kişi arasında şayi hisseli olan mallar da ifraz edilmeden önce deyn kapsamındadır. Bk. Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (İstanbul: Matba'a-i Tevsî'i't-Tibâ'a, 1330), 1/244.

⁶⁶ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/60.

⁶⁷ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/232.

⁶⁸ Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, 1/351.

münkati' bile olsa o hadisin meşhur bir aslının var olduğuna delildir.⁶⁹ Nitekim fukahânın bu hükümde icmâ etmeleri hadisin senedini sorgulamaya ihtiyaç bırakmamıştır. Kaldı ki İmam Mâlik de bu hadisi senedini zikretmeye ihtiyaç duymadan nakletmiştir.⁷⁰

Öte yandan musarrâh hadisinin yukarıdaki İbn Ömer'in hadisinde geçen yasağın kapsamına girmediğini iddia etmek mâkul değildir. Zira müşterinin hayvanı teslim aldığı anda memesinde bulunan süt mebbe dâhil olarak satıcıdan onun mülküne geçecektir. Müşteri daha sonra kendi mülkünde olmak üzere hayvandan süt sağmaya devam edecektir. Sütlerin bir kısmının veya tamamının tüketileceği de açıktır. Musarrâh hadisindeki hüküm gereği bu sütlerin tamamı bir sâ' hurma karşılığında müşterinin mülkiyetine geçer. Müşteri hayvanı iade edeceği zaman süte malik olacağına göre süt zimmette deyndir. Vermesi gereken hurmayı da hemen değil sonra vereceği düşünülürse bu durumda hurma da deyn olur. Dolayısıyla deyn karşılığında deyn satılmış olur.⁷¹

Hanefiler'den aktarılan bir diğer nâsîh hadis, Hz. Âişe'den (radiyallâhu anhâ) gelen "(Satın alınan malın) geliri, (helak olması durumunda) sorumlu olması nedeniyle (müşterinin hakkı)dır."⁷² rivayetidir. Zira sağılan süt hayvana tabi fazlalıklardandır. Telef olması durumunda müşteri sorumlu olacağı için fazlalıklar da müşterinin hakkıdır.

Buna cevap olarak Şevkânî, borçlanılan şeyin akidden önce hayvanda var olduğunu, daha sonra meydana gelmediğini söyler. Ona göre bu hadisin tartışma konusunu kapsadığı kabul edilirse bu hadisin âm olduğunu ve musarrâh hadisiyle tahsise uğradığını söylemek daha doğrudur. Ayrıca nâsîh olan hadisin daha sonra vârid olduğu bilinmediğinden nesih iddiası tam

⁶⁹ Bk. İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 24/290; Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Halep: Matba'atü Muhammed Râgıb et-Tabbâh, 1932), 3/151. Fukahâ tarafından hadisin kabul edilmesi ile, özellikle Hanefî ve Mâlikîler'in haber-i vâhidle amel için geliştirdikleri kabul kriterleri kast edilmektedir. Bu, ayrı bir araştırmanın konusu olduğu için detaya girilmemiştir. Daha fazla bilgi için bk. Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 2/370 vd. Ayrıca münkati', senedin sahâbîden sonra gelen kısmında bir veya daha fazla râvisi atlanarak rivayet edilen hadis, demektir. Bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, 57.

⁷⁰ Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî İmam Mâlik, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1985), "Buyû", 26.

⁷¹ Bk. Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 3/283.

⁷² İmam Ahmed, *el-Müsned*, 43/137; Ebû Dâvûd, "Buyû", 73; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977), "Buyû", 53; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1994), "Buyû", 15; İbn Mâce, "Ticârât", 43.

değildir. Bütün bunlara rağmen hadisler arasında tercihe gitmek gerekirse *Sahîhayn* ve diğer hadis kitaplarında geçtiği ve birden fazla sahâbîden rivayet edildiği için musarrâh hadisinin tercih edilmesi gerekir.⁷³

Aslında musarrâh hadisiyle amel edilmeme gerekçesi olarak sunulan en kuvvetli delil Hz. Âişe'nin yukarıdaki hadisidir. Musarrâh hadisiyle amel eden veya etmeyen fakihler Hz. Âişe'nin hadisini kabul etmiş ve ondan furû hüküm çıkarmışlardır. Söz konusu hadis, satın alındıktan sonra kendisinden gelir sağlanan ve ayıp sebebiyle iade edilen bir köle hakkındadır. Hz. Peygamber bu hadisle gelirin müşterinin hakkı olduğuna hükmetmiştir. Hz. Âişe'nin hadisinden ulaşılan hüküm musarrâh hadisine uygulanırsa; aldanması sebebiyle satın aldığı hayvanı iade eden müşterinin akid anından iade anına kadar sağdığı sütlerle malik olması gerekir. Zira malın sorumluluğu müşteridedir. Hâlbuki musarrâh hadisinde sütlerle karşılık bir sâ' hurma verilmesi hükme bağlanmıştır. Musarrâh hadisiyle amel edenlere, hadiste geçen ayıptan başka bir ayıp sebebiyle hayvanın iadesi durumunda ne ile hükmettikleri sorulsa, çoğu hurmanın verilmesinden bahsetmeyecektir. Meseleyi değiştirip sütün yerine yavru koyulsa yine birçoğuna göre yavru müşterinindir. Verilmesi gereken hurma, ister hayvanda akid anında var olan sütün, ister akidden sonra meydana gelen sütün, ister de her ikisinin bedeli olduğu söylensin fark etmez; bu durum getirinin müşteriye ait olması hükmüne aykırılık arz eder.⁷⁴

Haneffiler'in söz etteği başka bir nâsîh delil, malla cezalandırma hükmünü kaldıran hadislerdir. Bu görüşü İsbâ b. Ebân'dan aktaran Şevkânî, malla cezalandırmayı kaldıran hadislerin neler olduğunu belirtmemiştir. Sadece Tahâvî'nin (v. 321/933) bu görüşü isabetli bulmadığını, musarrâh hadisinde cezalandırılan kişinin, hayvanı sütlü gösteren satıcı değil müşteri olduğunu, dolayısıyla musarrâh hadisi ile malla cezalandırmayı kaldıran hadislerin aynı konuda olmadığını eklemiştir.⁷⁵

Ancak Tahâvî'nin belirttiğine göre İsbâ b. Ebân, malla cezalandırmayı kaldıran hadislerden bahsetmemektedir. Ona göre İslâm'ın ilk yıllarında kişi zekâtını kendisi vermezse devlet zekâtı tahsil eder, malının yarısını da ceza olarak alırdı.⁷⁶ Musarrâh hadisi de bunlardan biriydi. Sonra *"Eğer herhangi bir ceza ile karşılık verecek olursanız ancak size reva görülen ukûbetin misliyle*

⁷³ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/232.

⁷⁴ Bk. Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 3/284.

⁷⁵ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/233.

⁷⁶ İlgili hadis için bk. İmam Ahmed, *el-Müsned*, 33/220; Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

*cezalandırın.*⁷⁷ âyeti ile ribâ âyeti⁷⁸ nâzil olunca malla cezalandırma hükmü neshedildi. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tahâvî, İsâ b. Ebân'ın söylediğinden daha doğru bir vecih bildiğini ve hükmün bu âyetlerle değil yukarıda aktarılan ilk iki nâsih delille mensuh olduğu ileri sürmüştür.⁷⁹

Şevkânî'nin aktardığına göre Hanefîler'den İbnü's-Selcî (v. 266/880) musarrâh hadisinin, *"Alışveriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler."*⁸⁰ hadisi ile mensuh olduğunu söylemiştir. Çünkü tarafların birbirinden ayrılması, mebîde tedlis olsun olmasın muhayyerliği ortadan kaldırır.

Buna cevap olarak Şevkânî Hanefîler'in meclis muhayyerliğini ispat eden yukarıdaki hadisi kabul etmediklerini, dolayısıyla bu delile tutunmalarının doğru olmayacağını söylemektedir. Şevkânî'ye göre Hanefîler kendi görüşleri doğrultusunda yukarıdaki hadisten daha kuvvetli olduğunu belirttikleri *"Alışveriş yaptığınız zaman şahit tutun."*⁸¹ ile *"Sözleşmeleri yerine getirin."*⁸² âyetlerini delil alırlar. Bu delillere aykırı olduğu için de meclis muhayyerliğini ispat eden hadisi reddederler.⁸³

Şevkânî'nin iddia ettiğinin aksine Hanefîler meclis muhayyerliği ile ilgili hadisi inkâr etmezler.⁸⁴ Ayrıca onlar bu hadis sebebiyle îcâb ve kabulden sonra hiçbir muhayyerliğin olmadığını da söylemezler. Taraflar birbirinden ayrıldıktan sonra ru'yet ve ayıp muhayyerliğinin var olduğunu kabul ederler.⁸⁵ Onlara göre îcâb ve kabulden sonra sebepsiz muhayyerlik yoktur. Hadiste geçen *"birbirlerinden ayrılmadıkça"* ifadesi ise diğer mezhep fakihlerinin belirttiği gibi "bedenen" değil, "sözle ayrılma" anlamındadır.

⁷⁷ en-Nahl 16/126.

⁷⁸ el-Bakara 2/275.

⁷⁹ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 3/282.

⁸⁰ Buhârî, "Buyû", 44; Müslim, "Buyû", 47.

⁸¹ el-Bakara 2/282.

⁸² el-Mâide 5/1.

⁸³ Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 10/233.

⁸⁴ Fakihler haber-i vâhidle amel hususunda bir takım kriterler geliştirmiştir. Bu kriterlere göre kendisiyle amel edilmeyen hadisin inkâr edildiğini iddia etmek doğru değildir. Hanefîler de diğer mezhep fakihleri de herhangi bir konu ile ilgili tüm nasları göz önünde tutarak, daha önce ulaştıkları temel ilke ve kuralları da dikkate alarak bir hükme ulaşırlar. Doğrusu bir konu hakkında Şâri'in hükmünü bu yolla araştırır ve bir sonuca varırlar. Nasların özü itibarıyla birbiriyle çelişmeyeceği kabulüne göre de ulaşılan hükümle zâhiren çelişir gibi görünen nasları tevil ederler. Yapılan bu tevil ve yorum asla nassın reddedilmesi anlamına gelmez.

⁸⁵ Bir şey hakkında görülmeden yapılan bir akidden dolayı taraflardan biri için görüldüğü zaman sabit olan muhayyerliğe ru'yet, bir şeyde mevcut olan bir kusurun akidden sonra ortaya çıkmasından dolayı taraflardan biri için sabit olan muhayyerliğe ise ayıp muhayyerliği denir. Bk. Bilmen, *Kâmûs*, 6/7.

Ayrıca Şevkânî'nin İbnü's-Selcî'den aktardığı hadisin nâsîh olduğunu Tahâvî de kabul etmemektedir. Çünkü ona göre musarrâh hadisinde anlatılan ayıp muhayyerliğidir. Ayıp muhayyerliği ise tarafların birbirinden ayrılması ile sona ermez.⁸⁶

3) Musarrâh hadisi haber-i vâhiddir. Binaenaleyh zan ifade eder ve kıyasa muhalif olduğunda onunla amel edilmez. Hanefî âlimler buradan hareketle hadisin kıyasa birkaç açıdan aykırı olduğundan söz etmiştir:

Bu açılardan biri, yerleşik kurala göre mislî malın misliyle; kıyemî malın ise altın veya gümüşten birine göre kıymetiyle tazmin edilmesi gerektiğidir. Hadiste özellikle sütün hurmayla tazmin edilmesi bu kurala aykırıdır.⁸⁷

Bunu eleştiren Şevkânî'ye göre haber-i vâhid kıyasa değil asıl naslara muhalif olduğunda onunla amel edilmez. Nitekim asıllar Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyastır. İlk ikisi asıl, diğer ikisi bunlara racidir. Asıl fer' sebebiyle reddedilemez. Şevkânî haber-i vâhidle amel konusunda Hanefîler'in iddiaları makbul olsa bile musarrâh hadisinin, söz konusu kıyası tahsis etmeye yeterli olduğu kanaatindedir.⁸⁸

Hanefîler'i bu şekilde eleştiren Şevkânî'nin ifadeleri, Hanefî mezhebinin terimlerine hâkim olmadığını göstermektedir. Çünkü onların burada bahsettikleri kıyas, usulî kıyas değildir. Kitap, Sünnet veya icmâ ile sabit olan küllî ilkeler anlamındadır. Binaenaleyh "Asıl fer' sebebiyle reddedilemez." cümlesi bu itiraza cevap olmaktan uzaktır.⁸⁹

Musarrâh hadisinin kıyasa aykırı olduğu ifade edilen yönlerinden biri de usul kaidesince telef edilen malın aynı miktarda tazmin edilmesi gereğidir. Hadiste anlatılan şekilde satın alınan bir hayvandan sağılan süt miktarı kişiden kişiye göre değişir. Hâlbuki hadiste belirli bir miktar, yani bir sâ' belirlenmiştir.⁹⁰

Şevkânî bunu tenkit ederek tazmin ve telef arasındaki alakanın iddia edildiği gibi umum olmadığını savunur. Meselâ mûdihanın erşi yaralanan kişinin küçük veya büyük olmasına göre değişir.⁹¹ Cinayetlerin birçoğunda

⁸⁶ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 3/281.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/40.

⁸⁸ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/233.

⁸⁹ Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî et-Tehânevî, *İ'lâ'ü's-sünen*, thk. Muhammed Takî Osmânî (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 2013), 14/65.

⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/40.

⁹¹ Mûdiha, baş ve yüzdeki yaralamaların genel adı olan seçcenin bir türüdür. Yaralama kemiğe kadar ulaşmışsa bu isimle anılır. Erş ise ölümlü sonuçlanmayan müessir fiillerde mağdura ödenen tazminat anlamındadır. Bk. Neseî, *Tıbetü't-talebe*, 165, 166.

hüküm böyledir. Hadiste tazminin belirli bir miktarla sınırlandırılmasının nedeni ise taraflar arasında çıkabilecek nizayı önlemektir. Çünkü akid anında var olan sütle karışacağı için akidden sonra meydana gelen sütün miktarı bilinemez ve müşteri aynı miktarı teslim edemez. Özellikle hurma ile tazmin edilmesinin nedeni de hurmanın o zamanda insanların temel gıda maddesi olmasıdır.⁹²

Burada Şevkânî, Hanefîler'i eleştirmek isterken farkında olmadan iddialarını desteklemiştir. Nitekim Serahsî, hadisi reddetmemek için şöyle bir ihtimalden bahseder: Müşteri sütlü olması şartıyla bir hayvan aldığı anda ileri sürülen bu şart fâsiddir. Fâsid alışverişte bedeller, tüm ilaveleriyle birlikte iade edilir.⁹³ Müşterinin, sağdığı sütlerin tamamını veya bir kısmını tüketmesi muhtemel olduğu için Hz. Peygamber onlara bir sâ' hurma üzerine sulh yapma yolunu göstermiş olabilir.⁹⁴ Serahsî'nin bu ifadelerine göre musarrâh hadisi, tarafların çekişmesini önlemek için bulunmuş bir çözümdür. Şevkânî de hadisteki hükmün, çekişmeyi önleme amacına yönelik olduğunu belirtmiştir. Bu amacın gerçekleşmesi için birden fazla yol olabileceği için musarrâh hadisinin genel geçer bir hüküm içermediği sonucuna varılabilir. Ayrıca onun musarrâh hadisini müdihanın erşine benzetmesi de kabul edilemez. Çünkü Hanefîler'e göre hadisin aykırı olduğu kıyas, misli veya kıyemî mallarla ilgilidir. Fakat müdihanın erşi ya da diğer cinayetler bu tür mal değildir.⁹⁵

4) Hadisin metninde ıztırab vardır.⁹⁶ Hadisin bazı rivayetlerinde hurma, buğday veya süt geçmektedir. Yine bazılarında bir sâ', bir misli veya iki misli miktarlar aktarılmıştır. Buna cevap olarak Şevkânî, hadisin sahih tariklerinde farklılığın bulunmadığını, zayıf tarikler nedeniyle de sahihin illetli sayılamayacağını söyler.⁹⁷

Hâlbuki hadisin sahih tariklerinde dahi ızdırâb vardır. Bazılarında hurma, bazılarında gıda maddesi geçmektedir. Yukarıda aktarılmayan ancak yine sahih olduğunu İbn Hacer'in kendisinin belirttiği rivayetin birinde

⁹² Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/234.

⁹³ Fâsid alışverişin fesh edildiğinde bedellerin tüm ilaveleriyle birlikte verilmesinin nedeni fâsid alışverişin lâzım olmaması, dahası bedeller kabz edilinceye kadar mün'akid olmamasıdır. Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6/426. Dolayısıyla hayvanın iade edilmesi durumunda sütlerin de iade edilmesi gerekecektir.

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/40.

⁹⁵ Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 14/68.

⁹⁶ Hadis usulüne göre çeşitli şekillerde rivayet edilen, sened veya metinlerinden biri diğerine tercih edilemeyen hadise muztarib denmektedir. Bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 94.

⁹⁷ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/230.

"hurma veya gıda maddesi"⁹⁸ şeklinde de geçmektedir. Ayrıca hadisin bazı rivayetlerinde muhayyerlik için belirli bir günden bahsedilmezken bazılarında üç günlük muhayyerlikten bahsedilmektedir.⁹⁹

Hanefî ulemâsının musarrâh hadisi ile amel hakkında ileri sürdükleri gerekçeleri yukarıdaki şekilde ele alan Şevkânî, onları ağır bir dille tenkit etmiştir. Bu hadisin Hanefîler tarafından muhalif olduğu iddia edilen kaideleri tahsis etmeye yeterli olduğunu söylemektedir. Şevkânî onları, seleflerinin mezhebini müdafaa ve mezhebin sahih, sarîh ve mutahhar sünnete tesiri konusunda İblis'i sevindirecek kadar hayret verici bir düzeye ulaşmakla itham etmiştir. Hanefîler'in cedel ve münâzara ilimlerinde akîf melekeyi güçlendirmek için kullanılan usul ve kaidelerle hüküm ispat ettiklerini belirtmiş; hadise aykırı olarak bir hükme ulaştıklarını ve bunun Hz. Peygamber'i redde kalkışmak olduğunu vurgulamıştır. Şevkânî'ye göre haram ve helâl ile ilgili meselelerde adamları taklid etmenin ve mezhep taassubu yapmanın semeresi hep böyle olmuştur.¹⁰⁰

Yukarıda ele aldığımız bütün görüş ve eleştirilerden başka musarrâh hadisi ile ilgili Hanefî ulemâsından aktarılan itirazlarla ilgili şöyle bir değerlendirme de yapılabilir: Kıymet bir malın parasıdır. Sütün karşılığı olarak ya süt ya da parası alınmalıydı. Yani süt mislî bir mal olduğu için süt olarak tazmin edilmeliydi. Ancak sağılan sütün miktarı bilinmediği için ribâ olmasın diye ona karşılık süt ödenmemiş, yerine hurma ödenmiştir. Esasen burada tazmin esaslarına göre hurma değil, sütün parasının ödenmesi gerekiyordu. Ancak rivayet sahih olduğu için şu anlama geldiği söylenebilir: Mislî bir mal, misliyle ödenemez de yerine parası ödenmek durumunda kalırsa ve para temini de zor olursa ribâyâ düşmemek için kıymet yerine başka bir cins mal ile ödeme yapılabilir.¹⁰¹

Sonuç

Musarrâh hadisi ile amel meselesi dört mezhep arasında tartışmalıdır. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerden oluşan cumhur, hadisten çıkarılan hükümlerin teferruatında ihtilaf etmekle birlikte genel olarak musarrâh hadisiyle amel etmektedir. Hanefî âlimler ise ileri sürdükleri bazı gerekçelerle amel etmemiştir. Bu gerekçelerin bir kısmı hadisin senediyle ilgili, bir kısmı da metni ile ilgilidir.

Esasen Hanefîler hakkında musarrâh hadisini inkâr etmedikleri

⁹⁸ İmam Ahmed, *el-Müsned*, 31/119.

⁹⁹ Bk. Tehânevî, *İ'lâü's-sünen*, 14/64.

¹⁰⁰ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 10/235.

¹⁰¹ Bk. Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri 1* (Konya: Ensar Yayıncılık, 2005), 80.

söylenbilir. Çünkü onlara göre alışverişte aldatma söz konusu ise muhayyerlik vardır. Hanefiler'in hadisle amel etmeme hususundaki en önemli itirazı, hadisin tazmin esaslarına aykırılığı olduğu için aldatma gerçekleşir de müşteri malı iade etmek isterse malla birlikte bir sâ' hurma vermek zorunda değildir. Öte yandan hadise konu olan hayvan dış etkiyle değil de kendi kendine sütlü gösterilmiş hâle gelse; taraflar birbirini aldatmış olmayacağından Hanefiler gibi cumhura göre de muhayyerlik yoktur. Ayrıca Hanefiler'den Serahsî, musarrâh hadisinin mensuh olduğunu kabul etmemiş ve onun alışverişte şart muhayyerliğinin delili olduğunu vurgulamıştır.

Şevkânî, Hanefiler'in gerekçelerini kitabında teker teker değerlendirmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şevkânî'nin yaptığı nakillerde eksiklik veya yanlışlıklar bulunmaktadır. Aslında sadece Hanefiler'in itirazlarını değil, dört mezhep fakihlerine ait görüşleri aktarmada hata ve kusurları bulunmaktadır. Çalışmada yer yer bunlara değinilmiştir.

Şevkânî, çalışmamızın sınırlarına giren konularda genel olarak Hanefî mezhebi dışındaki üç mezheple aynı görüşü paylaşmaktadır. Kendisinden önceki fukahâyı, hocalarını körü körüne taklid etmekle suçladığı hâlde sonuçta onlarla aynı kanaate ulaşması, altı çizilmesi gereken bir husustur.

Şevkânî, musarrâh hadisi ile amel etmeyen Hanefî fukahâsını, aslında onun başta Hanefiler olmak üzere mezheplere karşı olduğunun göstergesi sayılabilecek şekilde sert bir şekilde eleştirmiştir. Bunu ifade ederken kullandığı cümlelerde tenkit sınırlarını zorlamıştır. Zira Şevkânî onların cedel ve münâzara ilimlerinde aklî melekeyi güçlendirmek için kullanılan usul ve kaidelerle hüküm ispat ettiklerini belirtmiş; hadise aykırı olarak bir hükme ulaştıklarını ve bunun Hz. Peygamber'i redde kalkışmak olduğunu vurgulamıştır. Şevkânî, Hanefiler'i mezheplerini müdafaa etmek için İblis'i sevindirecek şekilde sahih Sünnet'i terk eden mukallidler olarak nitelemiştir. Fakihlerin hepsini kelime oyunu oynamakla suçlamış, bu oyunla Allah'ın ahkâmını değiştirdiklerini iddia etmiştir.

Mezhep görüşlerinin taassupla yerleştiğini iddia eden Şevkânî munhasıran bir hadisin zahirine bakarak ona uymayan veya öyle olduğunu zannettiği mezhep görüşlerini eleştirmektedir. Ancak insafli herkes bilir ki, bir mezhep görüşünün yerleşmesi onun yaptığı gibi tek bir nassa bakarak değil, aynı konudaki birden fazla nassın incelenmesi, onların bir potada eritilerek hepsinin hükmünü içerecek temel bir ilkeye ulaşılması ve nihayet ulaşılan ilke doğrultusunda onunla çelişik gibi görünen nasları tevil etmekle mümkün olmuştur. Doğru hükme ulaşma çabasıyla yapılan bu ameliyenin

taassupla nitelenmesi, ya bilgisizlikten ya da art niyetten kaynaklanabilir. Şevkânî'nin nasları salt akılla yorumlamak şeklinde nitelediği ve hiç uygulamadığı bu faaliyet, esasen meselenin en doğru tahkik metodudur.

Şevkânî, taklid edilemez bir âlimdir. Çünkü ona göre ictihad farz-ı kifâyedir ve şartlarını taşıyan her âlim ictihad etmelidir. Bir mesele hakkında delil bulamayan müctehid sadece kendisiyle sınırlı olarak re'ye başvurabilir ve hem avamdan hem de ulemâdan birinin o müctehidin re'yi ile amel etmesi câiz değildir. Şevkânî'nin muasırı veya ondan sonra yaşamış olup onu takip eden bir kişi Şevkânî'nin re'yi ile amel ediyorsa, aslında onu anlamamış demektir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ EL-BUHÂRÎ, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. Dersâdet: Şirket-i Sahâfiye-i Osmaniye Matbaası, 1308.
- ABDÜRREZZÂK ES-SAN'ÂNÎ, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef fi'l-hadîs*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- ALÎ HAYDAR EFENDÎ. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul: Matba'a-i Tevsî'i't-Tıbâ'a, 1330.
- AYNÎ, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- BEGAVÎ, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *et-Tehzîb fî fikhî'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 9 Cilt. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1311.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980.
- CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.

- ÇEKER, Orhan. *Fıkıh Dersleri 1*. Konya: Ensar Yayıncılık, 2005.
- DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- DERDÎR, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevî. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ Muhtasari Sîdî Halîl (Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr'in hâmişinde)*. 4 Cilt. Mısır: Dâru İhyâ'i'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.
- DESÛKÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arefe. *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. Mısır: Dâru İhyâ'i'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.
- GÜNEY, Necmeddin. *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- HÂKİM EN-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2002.
- HATTÂBÎ, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî. *Me'âlimü's-Sünen*. thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh. 4 Cilt. Halep: Matba'atü Muhammed Râgıb et-Tabbâh, 1932.
- İBN ABDÛLBER EN-NEMERÎ, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr. *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukahâ'i'l-emsâr ve 'ulemâ'i'l-aktâr fîmâ tezammenehü'l-Muvatta' min me'âni'r-re'yi ve'l-âsâr*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2002.
- İBN ABDÛLBER EN-NEMERÎ, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî. 26 Cilt. Mağrib: Matba'atü Fedâle, 1992.
- İBN ÂBÎDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İBN EMİRÜ HÂC, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî. *et-Takrîr ve't-tahbîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1999.
- İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 17 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 2005.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b.

Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed. 15 Cilt. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1997.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.

İBN MÜFLÎH, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dimaşkî. *el-Mübdî' şerhu'l-Muknî'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997.

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-Kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003.

İBNÜ'L-MURTAZÂ, el-Mehdî-Lidînilâh Ahmed b. Yahyâ el-Murtazâ. *el-Bahrü'z-zehhâru'l-câmi' li-mezâhibi 'ulemâ'il-emsâr fi'l-i'tikâdâtî'd-dîniyye ve'l-letâ'ifi'l-kelemiyye ve'l-kavâ'idî'l-usûliyye ve's-sîreti'nebeviyye ve'l-ahkâmi'l-fikhiyye ve'l-mesâ'ili'l-faraziyye ve'l-muharremâti'l-kalbiyye*. 5 Cilt. San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1988.

İBNÜ'L-MÜNZİR, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbü'rî. *el-İsrâf 'alâ mezâhibi'l-ulemâ*. thk. Ebû Hammâd Hanîf. 10 Cilt. Acman: Mektebetü'l-Furkân, 1999.

İBNÜ'S-SALÂH, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nûreddin 'Itr. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2012.

İMAM AHMED, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.

İMAM MÂLİK, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. Thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-'Arabî, 1985.

MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebir*. thk. Ali Muhammed Muavvez, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1994.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs,

1991.

NESÂÎ, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1994.

NESEFÎ, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî. *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fikhiyye*. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1311.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. thk. Halîl Me'mûn Şihâ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. thk. Abduh Ali Köşk. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ, 2012.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Usûl*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1973.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *ed-Devâ'ü'l-âcil fi def'i'l-'adüvvi's-sâil (Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-müniriyye içinde)*. Kahire: İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Müniriyye, 1925.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ hadâ'iki'l-Ezhâr*. thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2012.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*. thk. Ebû Hafs Sâmî b. el-Arabî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Fazîle, 2000.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ahbâr*. thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk. 16 Cilt. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006.

TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.

TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî. *İ'lâ'ü's-sünen*. thk. Muhammed Takî Osmânî. 22 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 2013.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977.

YAVUZ, Adil. *Muhammed b. Ali Şevkânî: Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Hadisçiliği*.

Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

ZEBÎDÎ, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Ali Hilâlî. 40 Cilt. Kuveyt: Matba'atü Hukûmeti'l-Kuveyt, 1987.

ASSESSMENT OF SHAWKANI’S IDEAS ABOUT MUSARRAH HADITH*

© Faruk Emrah ORUÇ^a

Extended Abstract

Muhammad Ibn Ali al-Shawkani lived in Yemen between the years of 1173 (1760 AH) and 1250 (1834 AH). Through his childhood he received education from both leading scholars and his father in the form of Zaidi method, which was dominant in his homeland. He had received commendation from his peers even before he finished his education. While continuing his own education, he had already become a teacher. In his twenties he started giving fatwa to the questions addressed to him, resulting him being a famous mufti. Alongside giving fatwa and teaching others he has authored a great number of books. Before he was thirty years old, he had left Zaidi school and claimed himself as a Mutlaq Mujtahid. Dedicating himself solely to scholarship, fatwa and authoring he became Head Qadi of Yemen. He stayed in this title until his death and played important roles in the affairs of state. Shawkani refused taqlid and supported the idea of continuous ijthad. In almost every piece of work he has done, he accused members of schools of putting their school’s masters in front of Allah and his Prophet.

Aim of this study is analyzing Shawkani’s ideas in the light of musarraah hadith and the conclusions driven from them, which is an important part of muamalat. The main focus of this study is musarraah hadith. The word of musarraah comes from cattle which isn’t milked for a time in order to make them look like full of milk and therefore appealing to the customers. In hadith it is told the one who bought such a cow is allowed to back out from the trade deal because he’s deceived. Even though they dispute about the details of the hadith, all three schools, except Hanafi agree to act according to this hadith

* This work has been derived from the author’s dissertation entitled “Thoughts and Criticisms of Shawkani About The Muamalat (Example Of Nayl al-Awtar)” (2019).

^a Res. Asst., Afyon Kocatepe University, ebuhasen@gmail.com

and they call these kind of permissions “right of rescind”.

Hanafi scholars reason for refusal comes from many viewpoints; some of which are about the owners of the quotation and some are about the actual text itself. According to such Hanafi scholars hadith may even be null. Shawkani in his “Nayl al-Awtar” explored these opinions of schools about musarrah hadith, inspected the controversies, expressed his own ideas and tries to respond to the Hanafi school’s objections.

One of the most important objections Shawkani emphasized upon is about Abu Hurairah, reciter of the musarrah hadith. Shawkani claims that Hanafi scholars believe that Abu Hurairah is not a fiqh scholar and his citation is against qiyas principles therefore unacceptable. Shawkani call this objection quite inaccurate. He indicates that Abu Hurairah had one of the strongest memories among the Companions and he cited a great deal of hadiths from the Prophet. To Shawkani, refusing Abu Hurairah means refusing half of the religion.

However, contradictory to the Shawkani, Hanafis believe that Abu Hurairah is indeed a fiqh scholar. If they would have refused the hadith because he’s not a fiqh scholar they should have concluded; for instance, laughing while praying doesn’t invalidate ablution or eating-drinking because you forgot you were fasting invalidates your fast. Even though there are hadiths which say these exact viewpoints, Hanafis chose to believe Abu Hurairah and act contrary. Furthermore, according to all of the schools except Hanafis, an Abu Hurairah hadith which is about pawning is considered unsatisfactory. And their reasoning behind it is quite similar to the previous example. In this study Shawkani’s numerous alike controversies including these instances are reviewed and evaluated.

Shawkani, in almost all these incidents within the area of this study, agrees with schools opposing Hanafis. It must be underlined that the Shawkani who always accuses scholars came before him of “blindfold taqlid” is indeed comes to same conclusions as with his.

Shawkani criticizes with a severity which almost shows that he’s not just against Hanafi school but to the school system altogether. His critiques push the boundaries of toleration. To emphasize, he claims that schools come to conclusions against hadiths with debate traditions and this means refusal of The Prophet Muhammad. He defines Hanafis as muqallids who leave genuine sunnah just to defend their school in a way that rejoices Satan. He accuses all scholars of playing word games and changing Allah’s judgement.

Shawkani who claims school views are decided with bigotry denounces these

schools by just looking through an individual hadith from a shallow perspective. Yet anyone with a bit of fairness knows that in order to establish a school view, unlike his method, multiple “Nass” must be verified upon it, not just one. Multiple nass views should mesh together to form a unified focal point. Naming this process as bigotry must come from either ignorance or malicious intentions.

Keywords: Fiqh, Muamalat, Right of Rescind, Musarrah Hadith, Shawkani.

